

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9(495)

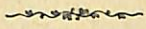
Մ. Բոսի-Ջեյրաբեկ

Ա-Դ 0

I

„Մ Ա Կ Ե Դ 0 Ն Ի Ա“

Ս.-ՊԵՏԵՐՐՈՒՐԳ

«Պուշկինեան արագատիպ» Հայկական տպարան

1903

01 AUG 2013

3211

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 30 Января 1903 года.

31126

«Пушкинская Скоропечатня», Лештуковъ, 4.

ՄԱԿԵԴՕՆԻԱ

Այժմ, երբ Մակեդոնիան ներկայանում է տխուր տեսարանների մի թատերաբեմ, որտեղ իւրաքանչիւր օր տեղի ունեցող սոսկալի դէպքերի նկարագիրները յիշեցնում են հայաստանում կատարվող արիւնոտ անցքերի սրտաճմլիկ տեսարանները, իրա վրա դարձնելով Եւրոպական դիպլոմատիայի ուշադրութիւնը և հասարակական կարծիքը, աւելորդ չենք համարում մի քանի համառօտ տեղեկութիւններ տալ այդ թշուառ երկրի մասին:

Մակեդոնիան տաճկական կալւածք է և գտնվում է այնպիսի պայմանների մէջ, որպիսի պայմաններ վիճակված են նաև արիւնոտ հայաստանին: Արդարութիւնը վերացված, կեանքի ու զոյքի ապահովութիւնը արհամարված, երկիրը ներկայացնում է անլուր բռնութիւնների, հարստահարութիւնների և հալածանքների ասպարէզ, որտեղ մի փոքրիկ կապածին հետևում է բանտ ու շղթայ, որտեղ մի

աննշան տրտուենը ընդունվում է՝ որպէս անհնազանդութեան մի յոյց, իր ետեւից քարշ է տալիս սարսափ ու մահ, որտեղ օրէնքի փոխարէն թաղաւորում է սուրն ու կախազանք: Ահա թէ ինչու Մակեդոնիան կարելի է անուանել չայաստանի քոյրը:

Մակեդոնիան ընկած է Բալկանիան թերակղզու հիւսիս արեւելեան մասում, սահմաններ ունենալով ծովը, Արեւելիան Ռումիլիան, Բոլղարիան, Ալբանիան և Յունաստանը, կազմելով Եւրոպական Թուրքեայի չորս վիլայէթներէի, այն է Սալօնիկի, Մօնաստիրի, Ուսկիւբի և Ալբանապոլսի, մի ընդարձակ մասը:

Մակեդոնիայի տարածութիւնը հաշվում է մօտաւորապէս 44,000 քառակուսի վերստ մէկ ու կէս միլիօն բնակիչներով. այլ խօսքով նա հաւասար է մօտաւորապէս կովկասեան երկու նահանգների տարածութեան:

Հասկանալի է, որ այնպիսի սահմաններում մի ինքնուրոյն վարչական մարմնի գոյութիւնը իրաւաբանական աւելի մեծ հիմք ունի, քան փոքրիկ Չերնօգորիան իր 300,000 բնակիչներով:

Մակեդոնիան իր աշխարհագրական դիրքով ներկայացնում է Բալկանիան թերակղզուն յատուկ մի այնպիսի տեսարան, որպիսին յատուկ է նաև Կովկասին: Զիգ-ձիգ լեռնաշղթաներ, սրածայր գագաթներ, գեղեցիկ հովիտներ, պտղատու դաշտեր և բազմաթիւ գետեր ու լեռնային վտակներ ծածկում են սիրուն

Մակեդոնեայի մակերեւոյթը, միևնոյն ժամանակ հանդիսանալով երկրի պաշտպանութեան համար՝ որպէս բնական պատուարներ: Երկրի այսպիսի կազմութիւնը իր բրտութեամբ մի կողմից և ժլատ արդիւնաբէրութեամբ միւս կողմից Մակեդոնական ժողովրդի մէջ դարբնել է պատերազմական ոգի, անկախութեան սէր և տոկոն ու չարքաշ բնաւորութիւն: Սակայն հանգերձ այս բոլորով՝ շնորհիւ Մակեդոնիայի բարեխառն Կլիմայի, երկրի այն մասերը, որոնք ընկած են ցած մակերեւոյթի վրա, տեղ-տեղ ներկայացնում են մշակութեան համար այնպիսի պիտանի դաշտեր, որտեղ աճում են տաք կլիմա ունեցող երկիրների յատուկ բոյսեր: Այսպէս բացի հացահատիկներից Մակեդոնեայում աճում են վարդենիներ, վարդի իւղ պատրաստելու համար, խաղողի վազեր, ծխախոտ, բամբակ և այլ բազմաթիւ բոյսեր:

Մակեդոնեայի ժողովուրդը ներկայացնում է մի խառնուրդ զանազան ցեղերի: Թէպէտ սլավոնական տարրը աչքի է ընկնում իր բազմութեամբ: Փոքրութիւ ոչ չբեղ քաղաքներում, որ տեղերում կեանքը՝ առևտուրը զանվում է մեռած դրութեան մէջ շնորհիւ տիրող անորմալ կարգերի և ճանապարհների անկանոն հաղորդակցութեան, բնակվում են նաև յոյներ և վալախներ: Ներսը, որը և կազմում է երկիրը մշակող և արդիւնաբերող գիւղական տարրը, բռնված է սլավոններով և տաճիկներով, իսկ արե-

ւելեան մասում բացառապէս ապրում են Սլբանացիներ: Մակեդոնիայում ապրում են նոյնպէս հրէաներ, սակայն աննշան չափով: Մակեդոնիայի սլավոնները, որոնք, մի կողմից ենթարկված լինելով թրքական բարբարոսութիւններին, միւս կողմից ունենալով զրացիական ցեղական կապերը, բնականաբար պիտի բարեկամական յարաբերութիւնների մէջ լինէին Յունաստանի և Սերբեայի հետ, նրանց վրա կենտրոնացրած լինելով իրենց փրկութեան ապահով յոյսերը: Բայց ընդհակառակը՝ վերջինների հետ գտնվում են սառը, նոյն իսկ վատ յարաբերութիւնների մէջ, որով և լոյս է սփռվում Յունաստանի և Սերբիայի այն քաղաքական միտումների վրա, որով ուղում են Մակեդոնիան զցել իրենց գերիշխանութեան տակ: Այս հանգամանքը՝ մի կողմից լեզուի նմանութիւնը և առևտրական կապերով կապված լինելը միւս կողմից, Մակեդոնիայի և Բուլղարիայի յարաբերութիւնների մէջ հաստատել են բարեկամական մի կապ, որով Մակեդոնիան իր փրկութեան ամբողջ յոյսը դրել է միմիայն Բուլղարիայի վրա, այնտեղ տեսնելով իր ձգտումների իրականացումը: Եւ իսկապէս՝ Բալկանեան թերակղզու վրայ չկայ մի այլ երկիր, որտեղ Մակեդոնական շարժումները այն չափով արձագանք գտնէին, ինչ չափով Բուլղարիայում:

Մակեդոնիայի ազգաբնակիւթիւնը, ինչպէս և Տաճկաստանի լծի տակ հեծող իւրաքանչիւր ժողո-

վուրդ, գտնվում է դառն աղքատութեան մէջ: Ոչ սակաւապէս կեանքը, ոչ չարքաշ ու կոպիտ տոկուն աշխատանքը չեն կարողացել փրկել նրանց տնտեսական քայքայումից: Եւ տաճիկ կառավարութեան հարստահարիչ սիստեմատիկ ձևերն, հարկերի անհաւասար բաժանումը, հարկահաւաքների կեղեքումները, պաշտօնեաների կատարած անարգարութիւնները, բաշխիչի և կաշառքի վրա հիմնված դատավարութիւնը և վերջապէս կեանքի ու գոյքի անսպասելիութիւնը այդ երկիրը հասցրել են մի այնպիսի ծայրահեղ չքաւորութեան, որ թելը-թելից, ինչպէս ասում են, կտրվել է:

Այսպիսի պայմանների մէջ կենսունակութիւն ունեցող և վերածնվելու համար ձգտումը իր կրծքի մէջ կրող մի ժողովուրդ, որպիսին այժմ ներկայանում է Մակեդոնացին, հանգիստ լինել չէր կարող և նա թէկուզ ընդհատումներով երբեմն-երբեմն կ'ալեկոծվէր և բռնկումներ կ'առաջացնէր, ինչպէս բոլորովին չհանգած, բայց մոլեղնած հրաբուխը, մինչև որ կ'թօթափվէր տաճկական թէև մաշված, ժանդտած, բայց Եւրոպական դիպլոմատիայի դարբնած երկաթէ լուծը: Ահա այդ բռնկումների և շարժումների մի շարքը լուսաւորում է Մակեդոնիայի խաւար մթնոլորտը՝ առանձնապէս վերջին տասնամակի շրջանում, դուզնթաց գնալով այն դէպքերի հետ, որոնք կատարվում էին Նայաստանում:

Եթէ մի թեթև ակնարկ ձգելու լինենք Մակեդոնիայի անցեալի վրա, կ'տեսնենք, որ այդ փոքրիկ երկիրը Յունաստանի պատմութեան մէջ մասնաորապէս և ընդհանուր պատմութեան մէջ ընդհանրապէս, որպէս քաղաքական մի ուժեղ կազմ մեծ դեր է խաղացել:

Այս փոքրիկ երկրի ծոցում ծնունդ է առել այն Աղէքսանդր Մակեդոնացին, որը իր աշխարհակալութիւններով եզակի տեղ է բռնում պատմութեան մէջ, որի պատերազմական հանձարի համահաւասար մի այլ հանձար չէ տալիս պատմութիւնը և որը միմիայն տասն երեք տարիների ընթացքում ոչ միայն ամբողջ Յունաստանին տիրեց, այլ և մէկը միւսի յետեից առանց ծանր զիմադրութիւնների Մակեդոնեայի գերիշխանութեան տակ վերցրեց ամբողջ Փոքր Ասիան, Եգիպտոսը, Ասորեստանը, Հայաստանը, և նոյն իսկ Հնդկաստան հասաւ նա:

Մակեդոնիայի աշխարհակալութեան և փառքի այս շրջանը տևում է 359 մինչև 146 թուականը Քրիստոսից առաջ, որից յետոյ բաղդի անիւր, դառնալով մի առ մի, կորցնում է նա տիրած երկիրները և, զրկվելով անկախութիւնից, փոփոխակի մէկ ընկնում է բիւզանդիոնի և մեկ Բուլղարիայի իշխանութեան տակ մինչև 1389 թ., երբ տաճիկները վերջնականապէս գալիս և տիրում են Մակեդոնիան, որը Մահմեդական լուծը թոթափելու համար՝ այնքան ճիգ է

զործ դրել ամեն անգամ, երբ առիթը ներկայացել է:

Իւրաքանչիւր շարժում, որը առաջ է եկել բալկանեան թերակղզու այս կամ այն մասում, այս կամ այն ժողովրդի մէջ, իր վրա է դարձրել վազուց անկախութիւնը երազող Մակեդոնիայի ուշադրութիւնը, ստրկական լուծը թոթափելու բուն շանքեր առաջ բերելով այնտեղ: Այնպէս Յունաստանի շարժումները թէև թոյլ չափով, բայց արձագանք գտան Մակեդոնիայում, սակայն աւելի մեծ չափեր ընդունեցին 1868—1875 թուականների շարժումները, երբ Բուլղարիան երկունքի մէջ ճակատադրական կռիւ էր մղում անկախութեան համար: Ահա հենց այդ միջոցներին առաջ եկան Մակեդոնական յեղափոխութեան պատմութեան մէջ յայտնի ուժեր: Նրանցից մէկն էր Վասիլիյ Լեվսկիյ, որը սոգորված Հայրենիքի ազատութեան զաղափարներով, մի քանի անգամ յայտնվեց Մակեդոնիայում, ուր արդէն բուն էին դրել բազմաթիւ յեղափոխական կոմիտէներ, կազմակերպեց Հայդուկային խմբեր, որոնց զործունեութեանը քիչ չէին նպաստում անառիկ լեռները, յարմարաւոր դիրքերը և իր յանդուզն ու յամառ յարձակումներով առաջ բերեց բուն հոգեւորութիւն ազատութեան ճիգերի հետ միասին, բայց այս անգամ շարժումները՝ ինչպէս և Բուլղարիայում՝ ճրնչվեցին 1875:

Սակայն Բալկանեան թերակղզու վրա, տաճկա-

կան բռնութիւնների դէմ՝ զլուխ բարձրացրած փոքրիկ Մակեդոնիան, ազատութեան զրոշակը ամուր կրելով իր ուսերի վրա հաղերձ իր ուշադրութեան կեդրօնը դարձրեց դէպի Բուլղարիա, որը շնորհիւ ռուսաց յաղթական զօրքի իր ստրկութեան շղթաները թոթափելուց յետոյ, նոյն շափ հոգացողութիւն ունեցաւ դէպի իր դրացի Մակեդոնիան:

Յեղական կապերը մի կողմից, Սան—Ստէֆանօի դաշնագիրը միւս կողմից, որի վճռով Մակեդոնիան պէտք է միանար Բուլղարիային, նոր զարկ տուին ազատութեան այդ շարժումներին, բայց Բերլինի կօնգրեսը հարցը այս անգամ այլկերպ վճռեց. Եւրոպական դիպլոմատիան անհրաժեշտ գտաւ մի ստրուկ ժողովրդի բարբարոսական տանջանքները յանուն քաղաքական շահերի:

Մակեդոնիայի թափած արիւնը քիչ համարվեց ազատութիւնը ստանալու համար: Արիւն... Արիւն... այս էր Եւրոպական դիպլոմատիայի վճիռը:

Փաստը սոսկալի, բայց ոչ վհատեցուցիչ մանուկ Մակեդոնիայի համար, որը հաշտվելով իրերի դրութեան հետ, կռուի դաշտ նետվեց, որպէսզի նոր հոսող արիւնով յագեցնէր, ինչպէս իր բռնակալներրի, նոյնպէս էլ քարասիրտ դիպլոմատիոյի ծարաւը:

Բուլղարիայի փոխարէն պիտի տուժէր Մակեդոնիան: Բուլղարիան կորցնելուց յետոյ տաճիկ կառավարութիւնը իր վրէժը թափեց թշուառ Մա-

կեդօնիայի գլխին, մանաւանդ Եւրոպան Բերլինի կօնգրեսով խրախոյս հանդիսացաւ նրան: Եւ որպիսի անդթութիւններ՝ ասէք, որ տեղի չունեցան բաղդի կոմքին թողած այդ թշուառ երկրում:

Տաճիկական բարբարոսութիւնը երևան հանեց զազանութիւնների ամենասոսկալի տեսակը: Գիւղերը կրակի մասնեցին, բանտերը լցրեցին անմեղ զոհերով, խաղաղ ազգաբնակչութիւնը սրի քաշեցին, կանանց և օրիորդներին բռնաբարութեան ենթարկեցին, մի խօսքով՝ սրբութիւն չմնաց, որ չ'պղծվեր տաճիկ ձեռքով: Մակեդոնիան դարձաւ թշուառութիւնների, ողբի և հեծեծանքների մի սոսկալի վայր:

Հետևանքը ծանր էր, ընկեցին անխուսափելի:

Արբեցած ու յոգնած երկրի խոռոչներում հոսող արիւնը լերդացաւ ու հոտեց, իսկ յուսահատ ու յոգնած շղերում սառեց ու կանդնեց, և ողբ-լորութեան անկեղծ ու առողջ զգացումները տեղի տուին տխուր ընկեցիային:

Հայրենիքի փրկութեան անուան տակ Մակեդոնիայում յայտնվեցին մի շարք բաղդախնդիրներ, որոնք իրենց շահերի համար սկսեցին կողոպուտ, սպանութիւններ առանց խտրութիւն զնելու տաճիկ և Մակեդոնացու մէջ: Նուիրական անուան տակ գործված մի շարք պժգալ խաբէբայութիւններ այն աստիճանի սառնութիւն առաջ բերին ժողովրդի մէջ, որ նա ազատութեան յոյսը միանգամայն կորց-

րեց, երես դարձնելով նոյն իսկ այն մարդկանցից, որոնք, անկեղծ վշտով լցված, փորձում էին կանգնեցնել շարունակվող կործանիչ ըէակցիան:

Բայց ըէակցիան շարունակվում էր մինչև 1895 թ., երբ Տրախանօ Կիտանչևը, հրապարակ գաղով, առաջին անգամ բարձրացրեց ապստամբութեան դրօշակը: Սակայն խաբեբայութիւններից և կողոպուտներից զայրացած և սառած բուլղարական ժողովուրդը ոչ միայն արձագանք չ'տուեց այդ հրաւերին, այլ և թշնամաբար վերաբերվեց դէպի նա: Այսպիսով Կիտանչևի փորձերը անցան անյաջող: Նրան յաջորդեցին Նիկայլաեվ՝ այժմ՝ Ֆերդինանդ իշխանի գեներալներից մէկը և դօկտոր Թադէ Բոլգարական այժմեան արդարադատութեան մինիստրը, բայց շարժումը ընդհանուր ծաւալ չ'ստացաւ:

Այդ ժամանակ մի կողմից հայաստանում կատարվում էր սոսկալի արիւնով դրաման—սխտամատիկ կոտորածները շարունակվում էին հայկական նահանգներում, իսկ միւս կողմից Պօլսում բարենորոգումների ծրագիր էր կազմվում:

Բեֆօրմների այն ծրագիրը, որը կազմեցին Պօլսի դեսպանական մարմինները 1895 թ. Մայիսի 11-ին, որով հայկական հինգ վիլայէթներին տրվելու էր ներքին ինքնավարութիւն, տեղական ժանդարմէյիսյով Եւրօպական կանտրօլի տակ, ծայրահեղ ողևորութեան ցոյցեր առաջ բերին հայկական շրջաններում:

Ճիացմունքը ընդհանուր էր: Եւ այդ շարժումները անհետեանք չ'մնացին նաև Մակեդօնիայի վերաբերմամբ. նա նոյնպէս շարժվեց և կործանիչ ըէակցիան չքացաւ:

Բողաբրիայում կազմակերպվեցին հայդուկային խմբեր, մտան Մակեդօնիայի սահմաններից ներս, յարձակվեցին մի քանի տաճիկ գիւղերի վրա, և այրեցին այդ գիւղերը: Ընդհարվելով տաճիկ զօրքերի հետ, սպանեցին մի քանի զինուորներին և օֆիցերներին: Մակեդօնիայում կազմակերպվեց կեդրօնական կօմիտէ, որի գլուխը անցաւ նախ Կիտանչև, ապա Տուֆէկչև և, նաումով: Մինիստր Ստօիլով սկզբում աջակցութիւն ցոյց տալով կօմիտէին, վերջում ոչ միայն հակառակ դիրք բռնեց, չուզէնալով կորցնել Եւրօպայի համակրութիւնը, այլև Բուլղարիա փախած ապստամբներին, բանտարկել տուեց: Իրանից յետոյ Մակեդօնիայի հայրենասէրները ձեռք ձեռքի տուեցին հայերի հետ, այդ կապի մէջ զանալով իրենց փրկութիւնը: Ոչ մի հանգամանք այնպէս չի մօտեցնում մարդկանց, որպէս կացութիւնների նմանութիւնը: Իսկ Մակեդօնիայի և հայաստանի կացութիւնների նմանութեան տեսակը շատ քիչ կ'զտնէք մի այլ տեղ: Եւ մերձեցումը իրականութիւն դտաւ: Մակեդօնիան կանգնեց ուղիղ և հաստատուն ձանապարհի վրա: Իր ձգտումները համապատասխանում էին հայկական ձգտումներին: Ահա այն առա-

չին քայլը, որ պիտի տանէր դէպի ճնշվածներէ եղբայրացութիւնը, դէպի ազատութիւնը, մի յարմար առիթ էր հարկաւոր, որ իրականանար այդ ցանկալի միութիւնը և այդպիսի առիթ ներկայացաւ Պօլսի հայկական ցոյցի—Օսմանեան բանկի գրաւմամբ 1896 թ. Օգոստոսի 14-ին:

Այդ օրը պօլսի պատմութեան մէջ արձանագրված կ'մնայ արիւնոտ տառերով, որը միևնոյն ժամանակ դարազուլուս պիտի կազմի ճնշված ազգերի վերածնութեան պատմութեան էջերում: Այդ թուականը հանդէս բերեց տաճկական դազանութիւնների ամենասոսկալի չափը, հանդէս բերեց միևնոյն ժամանակ մի ճնշված ժողովուրդի անվեհեր հոգին, հերոսական մարտը յանուն նուիրական շահերի:

Օսմանեան գանձարանը (բանկ օտոման) իր գանձերով և 300-ից աւելի պաշտօնեաներով գրաւված էր հայ յեղափոխականներով, որի լուսամուտների և կտուրների բարձրութիւնից նետվող ռումբները բանկի վրա խուժող գորքի և խուժանի շարքերից դիակների կոյտեր էին կազմում: Սամաթիայի զօրանոցը սոսկումի մէջ էր մանուկ հերոսների ռումբների կրակի տակ: Գաղափարական սևուցիչը իր սաների հետ առաջ էր տանում ազատութեան կռիւր մինչև մարտիրոսութիւնը, մինչև թունաւորումն: Պօլսի իջևանները և յարմարաւոր տները ներկայացնում էին զլուխը կորցրած զօրքերի վրա կրակ տեղացող ամ-

րօցներ, ամեն կողմ պայթում էր հայ յեղափոխականի ռումբը, աւերմունքներ զօրծելով, դիակներ փռելով, իսկ Պօլսի յետ ընկած տաճիկ խուժանը սրի էր քաշում հայ ժողովուրդը, կատարելով հազարաւոր հայերի մարտիրոսութեան դրաման: Արիւն էր հոսում Պօլսի փողոցներով: Այդ վայրկեանին դէմ առ դէմ կատարվում էին երկու սոսկալի դրամաներ, թուրքական բարբարոսութիւններին, որպէս հակաշիւ, ռնդիւն էր արձակում հերոսական մարտը—կամաւոր մարտիրոսութիւնը:

Տենց այդ սոսկալի դրամայի ժամանակ էլ տեղի ունեցաւ Մխիթարական փաստը ստրուկ ազգերի համար, Մակեդօնիայի ազատութեան և վրէժխնդրութեան իղձը կրծքի մէջ կրող Բոլղարացիներ, հայ յեղափոխականներից խնդրելով ռումբներ բանկի ցոյցի յաջորդ օրը, մի քարվանասարայից ռումբային մի փոքրիկ ցոյց արեցին տաճիկ կառավարութեան դէմ և միևնոյն ժամանակ բոլգարացու անուան տակ Պօլսից փախոյնելով նրանցից այնպիսիներին, որոնց, հօտը առնելով տաճիկ կառավարութիւնը, հետևում էր խիստ կերպով: ճնշվածների եղբայրացութեան այս առաջին փաստը առանձնապէս նշանակութիւն է ստանում այն պատճառով, որ մինչ դեռ յոյն և հրէա լրտեսները առջնորդում էին տաճիկ խուժանին դէպի հայկական թաղերը, այդ միևնոյն ժամանակ Մակեդօնիայի հայրէնասէրները, դիմելով

Հայ յեղափոխականներին և իրանց հիացմունքը յայանելով, իր տեսակի մէջ բացառիկ այդ ցոյցի առիթով դժգոհութիւն էին յայտնում, որ նրանք իրենց օգնութեան չէին կանչել ցոյցի ժամանակ:

Սյդ օրուանից արդէն աստիճանաբար ամրապնդվում է ընհանուր կապը Հայ և Մակեդոնիայի յեղափոխականների մէջ, մի քայլ էլ աւելի առաջ տանելով նրանց արդար դատը:

1899 թուի Յունա-տաճկական պատերազմը առանձին յոյսեր առաջ բերեց Մակեդոնիայի հայրենասէրների մէջ, որոնք, տեսնելով կաբինէտների միջամտութիւնը Յունա-տաճկական պատերազմում, դիմումն արեցին այդ կաբինէտներին Մակեդոնական հարցի առիթով, բայց ստանալով նրանց անօրոշ և երկդիմի պատասխանը, երես դարձրեցին նրանցից, կրկին աշակցութիւն որոնելով ցեղակից Բոլղարիայում:

1899 թուին Սօֆիայում կազմվեց մի կօմիտէտ, որը մինչև այսօր էլ առաջ է տանում Մակեդոնիայի ազատութեան պրօպագանդան: Սյս պրօպագանդան այնպիսի յաջող ընթացք ստացաւ, որ մինչև անգամ Բոլղարական զօրքի մէջ ծառայող երիտասարդ սպաները թողնում էին իրենց պաշտօնները և մտնում կամաւորների շարքերը, ստուարացնելով հայրենիքի դատին նուիրվածների թիւը: Եւ այդպիսով նոյն իսկ կօմիտէտը կազմված էր պաշ-

տօնները թողած սպաներից, իրենց զուլն ունենալով Բօրիս Սարաֆովին:

Որպէս Մակեդոնական շարժման ողի, երիտասարդ Սարաֆովին յաջողվեց անշատված խմբերից կազմել մի միութիւն և, Բոլղարիայում լոյս տեսնող Մակեդոնական դատին նուիրված 5-6 թերթերը միացնելով, հրատարակել միմիայն մէկը:

Շարաթը մի անգամ հրատարակվող «Реформа» լրագիրը խմբադրվում և սպաղրվում է այն տան մէջ, որտեղ դետեղված է նաև կօմիտէտը: Սյդ տունը շատ նման է ամեն մի քաղաքում սօփօրական դարձած զրասենեակներին, միայն այն տարբերութեամբ, որ սեղանները վրա ցուցակները և զանազան թղթերի հետ միասին դարսված կան նաև մի քանի ասորձանակներ իրանց փամփօշտաներով: Իսկ դահլիճի պատերից քարշ են արված 1895 թուին թշնամուց խլած զրօշակներ, զէնքերը և այլն:

Երեկոյեան ժամը 6-8-ին այդտեղ հավաքվում են կօմիտէտների զլխաւորները և բաւականին կողմնակի մարդիկ: Ով չի համարվում լրտես կամ թշնամի, նրան ազատ մուտք է արվում այդտեղ:

Կօմիտէտի առաջին և զլխաւոր խնդիրը նիւթականն է, պրօպագանդան և գործը պահանջում են միջոյններ, իսկ կամաւոր աւուրքերը շատ քիչ են եղած կարիքները ծածկելու համար: Սյս հանդամանքը կօմիտէտին զրեց բռնի միջոյններով տուրք հաւա-

քելու կարիքի մէջ, որը և առաջ բերեց մի շարք բարդութիւններ:

Ռուսինիայի յարաբերութիւնները Բոլղարիայի հետ լարվեցին, երբ մի ռուսինիայի Սօֆիայի փողոցներում ծանր վիրաւորվեց: Այս սպանութեան առիթով Բոլղարիան Ռուսինիայից սաայաւ նօտա, բայց անհետեանք թողեց:

Մի փոքր անց՝ ճաղումով Բոլղարացի, Տաճկական լրատար՝ կօմիտեաի որոշամամբ Ռուսինիայի սահմաններում ենթարկվեց տերրօրի. Ռուսինիայի մամուլը, մանաւանդ Պրօֆեսօր Միխայէլանօ իր թերթում, յարձակվեցին Բոլղարիայի վրա, Բոլղարիայում գործող Մակեդօնական կօմիտեաին մեղադրելով աւաղակային գործողութիւնների մէջ: Օրը ցերեկով Բուխարեսաի մէջ Միխայէլանօ ենթարկվեց տերրօրի: Տերրօրիստները խոստովանվեցին, որ իրանք գործել են Սօֆիայի կօմիտէի վճռով: Այս դէպքը անխուսափելի դարձրեց պատերազմը Ռուսինիայի և Բոլղարիայի մէջ, եթէ միայն չ'միջամտէր Եւրօպական դիպլօմատիան:

Մի կողմից այս, միւս կողմից տաճկաց կառավարութեան դիմումները պաշտօնական Բոլղարիայում հակառակ գործողութիւններ առաջ բերին: Նախ 1901 թ. հրատարակվեց մի օրէնք, որով արգելվում էր զէնք կրելը և սպա խուզարկվեցին ու բանտար-

կվեցին Մակեդօնական կօմիտեաի անդամները, որոնց թւումն էր նաև Սարաֆովը:

Պաշտօնական Բոլղարիայի այս ընթացքը Մակեդօնիայի հայրենասէրների առաջ դրեց բոլորովին մի նոր խնդիր:

Նոր կօմիտեար փորձով համոզվեց, որ սարկութեան հարստահարութիւնների տակ հէծող մի ժողովուրդ այնքան էլ իրաւունք չ'ունէր, ազատութիւն գտած մի թէ կուզ ցեղակից կառավարութիւնից, անմիջական օդնութիւն սպասել: Ուրեմն ինչ՞ու շարունակել Մակեդօնիան Բոլղարիայի հետ միացնելու: Եւ ահա մշակվեց ապագայ Մակեդօնիայի համար նոր վարչական ձև: Այն է, Սալօնիկի, Մօնաստիրի, Ուսկիւբի, Սերիալնապօլսոյ վիլայէթներից կազմել թիւրքայից անկախ մի նոր դաշնակցութիւն՝ նման Շվեյցարիական դաշնակցութեան, որը կ'կառավարվի ինքնավարական սկզբունքով: Բոլոր պաշտօնեաները, ինչպէս և դաշնակցութեան նախագահը՝ կ'ընտրվին ընդհանուր ձայնավութեան օրէնքների հիման վրա, տեղական բոլոր խնդիրները կենթարկվին դաշնակցական խորհրդի իրաւասութեան: Բացի այդ, կօմիտեար վերջնականապէս եկաւ այն եզրակացութեան, որ ընդհանուր թշնամու դէմ կռվելու համար անհրաժեշտ է հայերի դաշնակցութիւնը, այդ համարելով մի բնական միութիւն ճնշվածների մէջ ընդգէմ բռնակալի:

Եւ այդ օրից մենք տեսնում ենք Հայ և Մակեդոնիայի յեղափոխականներին միեւնոյն շարքերում կռուելիս: Այսպիսի մի կռիւ տեղի ունեցաւ Ազրիանոպօլսի շրջակայքում 1901 թ. ամսուն, որի ժամանակ Հայ-Մակեդոնական զինված խումբը ընդհարվելով տաճկական անհամեմատ մեծ թիւ կազմող զօրքի հետ, մի հերոսական ճակատամարտ ունեցաւ: Անհաւասար կռուի մէջ բողոմաթիւ զինւորներ տապալելուց յետոյ, տասն կարիճներից վեցը ընկան բողոմաթիւ վերքերով, իսկ չորսը վիրաւորվելով, գերի տարվեցան: Այս չորսից երկուսը Հայեր էին և երկուսը Մակեդոնացիներ:

Տաճիկ կռուավարութիւնը անասրբեր մնալ չէր կարող այս դաշնակցութեան դէմ: Նրան կատաղեցնում էր այն հանդամանքը, որ իրեն դէմ դաշնակցութիւն են կազմում աղբային, ցեղական ոչ մի կապ չունեցող երկու ժողովուրդներ, որոնք դարերով իր սարուկներ են եղել: Եւ ահա իլդեղ — Կիօսլը, կատաղի ցասման մէջ դէպի մի այգպիսի յանդգնութիւնը, մի սոսկալի վճիռ արձակեց:

Անցեալ 1901 թուի դեկտեմբերի 9-ին Մարիցիայի ավերում, Ազրիանոպօլսի չորս զանազան հրապարակների վրա կախաղան բարձրացրին այդ չորս կարիճներին՝ որպէս սոսկ աւազակներ:

1. Պետրոս Սէրէմձեան Ֆիլիպեցի, Բոլղարացի սպայ—Հայ:

2. Օնիկ Թօրօսեան Թէքիրտաղլի—Հայ:

3. Խրիստօ-Հաշի Իլիեւլ—Մակեդոնացի և

4. Սվէտօսլաւ Մէրձանով Գանասպառցի, Ժնևի համալսարանից—Մակեդոնացի:

Ահա այս վերջինի կողմերը կանգնեցրին Բոլղարիացիների զիմնազիայի զիմացը, ուսանողների վրա սարսափ ազդելու նպատակով:

Եւ այսպէս երկու սարուկ աղբերի երկու զոյգ հայրենասէրներ միաժամանակ կախաղան բարձրացան իրենց հայրենիքի փրկութեան արդար դատի համար, որպէս մի անդուսպ բողոք տաճիկ բարբարոսութիւնների դէմ, որպէս մի նոր կապ Հայ Մակեդոնական համերաշխութեան:

Ոճրագործութեան այս սոսկալի սիւները բարձրացան այն միջոցին, երբ երախտապարտ Բոլղարիան կանգնեցնում էր իր ազատարար Աղէքսանդր II-ի կոթողը:

Այսպիսի կոնտրաստներով լի է այդ երկու աղբերի արիւնով զրված տարեդրութիւնը:

Մակեդոնիայի խնդիրը այսօր էլ նոյն վիճակի մէջ է, ինչ վիճակի մէջ որ է հայկական հարցը:

Ներկա վայրկեանին Մակեդոնական խնդիրը մի նոր շրջանի մէջ է մտել: Ամբողջ Մակեդոնիան ընդհանուր ապստամբութեան զբօշակ բարձրացրած, օրհասական կռիւ է մղում իր բռնակալի դէմ: Այդ

շարժման դուրս անցած հայրենասերների ծիզերը,
 եթէ ոչ այսօր, անշուշտ վաղը ազատութիւն կ'ճնեն
 դարերով տանջված ժողովրդի համար:

Շուտով կ'բացվի ցանկալի առաւօտը... Այդ
 առաւօտը հեռու է...

$$-24 + 72 = 96 \text{ hr}$$

3210

1EUN4K
U-6